

KÜLTÜREL MİRASI KORUMA KONUSUNDA MÜZELERE DÜŞEN GÖREVLER

Billur Tekkök Karaöz¹

Cite this article as:

Tekkök Karaöz, Billur. (2022). Kültürel Mirası Koruma Konusunda Müzelere Düşen Görevler. International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM, 5 (2) İstanbul, Türkiye, 56-62.

ABSTRACT

Cultural Heritage Protection, Museology, Interdisciplinary Art

In this study, the perspective on cultural heritage and the change from the 18th century to the present, the precautions taken by different countries and organizations for the protection of cultural heritage during and after the world wars are discussed. The precautions taken by UNESCO and the United Nations, which were established after the World War II, in this regard and the irregularities experienced despite this, the importance of public education in this sense are presented with examples. This study, which brings suggestions for the protection of cultural heritage, has approached the subject through certain examples. In particular, the precautions to be taken in case of war or occupation are discussed.

Keywords: Cultural Heritage Conservation, Antiquities Smuggling, Cultural Heritage in Wartime Academical disciplines/fields: Cultural Heritage Protection, Museology, Interdisciplinary Art.

1- Prof.Dr. Billur Tekkök Karaöz, Baőkent Üniversitesi,
Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, SBE, Sanat Tarihi ve
Müzecilik Bölüm Ana Bilim Dalı Başkanı.

Submitted : 10.11.2022

Accepted : 13.12.2022

Published online : 30.12.2022

Correspondence : Prof.Dr. Billur Tekkök Karaöz

E-ISSN : 2651-3714

ORCID : 0000-0001-8943-0215

GİRİŞ

Antik esere bakış açısı ve etiği 18.yüzyıldan günümüze belli koleksiyonlara duyulan hayranlıkla değişmeden aktarılmıştır. Batıda özellikle Yunan arkeolojisi ve hayranlığını başlatan Alman teolog Johann Joachim Winckelmann (1717-1768) ile başlayan süreç, kendisinin Kont von Bünau'nun kütüphanesinde işe başladığı yıllarda Yunan sanatı ile içli dışlı olması ile başlar. Bu süreçte Kont'un tarih konusunda görüşlerini kaleme alan Winckelmann Yunan uygarlığı ve eserlerini yücelten savını vurgulamaya başlar; bu sav her bakımdan mükemmel olmak için Yunanlılar kadar mükemmel olmaktan geçtiğine inanılan bir bakış açısını barındırır (Winckelmann, 2006). Winckelmann Vatikan Kütüphanesi'nde büyük bir antik eser arşivi sahibi olan Kardinal Albani'nin yanında Eski Eserler Müdürü ve sekreter olarak da çalışır, bu dönemden hayranlıkla bahseden ünlü Alman edebiyatçı ve şair Goethe : "Winckelmann Columbus gibi henüz tüm dünyayı keşfetmedi, ama dünyanın ne olacağını bilir durumda, O'nun eserlerini okurken "İnsan hiçbir şeyin yeni olmadığını farkında olsa da, okuduktan sonra Yeni İnsan olur!" şeklinde duygularını ifade etmiştir (Goethe, 2021).

Sanata bakış açısını belli bir metodolojiye oturtan Winckelmann sadece Yunan sanatı değil Güzel Sanatlar'ın temel prensiplerinin de kurgulandığı dönemi başlatır. Antik eserleri tarihsel süreçte önemlerine göre öncelik vererek değil, üretilme prensipleri ve ölçü açısından ele alarak inceler, bu dönem sanat tarihinin de temellerinin atıldığı bir süreçtir (Winckelmann, 2006). Sanatsal değeri olan eser, estetik açıdan önemlidir. Çağımızda arkeoloji ve sanat tarihi alanı eserlerin üretildikleri yer, tarihsel konteksti ve bulunduğu toplumun kültürel, sosyolojik, politik yapısını nasıl barındırdığı üzerine odaklanır.

Ne yazık ki, esere sahip olma ve sahip olmaktan doğan güç, müzelerin eserin kendi bağlamından koparılmış satın alma yoluyla alındığı, depolandığı yerler olmasını doğurmuştur. 19. yüzyıl müzeciliği bağlamından kopamayan ünlü müzelerde (British Museum, Louvre, Metropolitan gibi) eserler doğru tanıtım ve bilgi etiketlerine bile sahip değildir. Eserlere günümüzde bile bilgi içeriği olmaksızın estetik açıdan hoşluğu, izleyiciyle kurduğu iletişime göre önem verilmektedir.

Güç ve Eser Edinme Güdüsü

Esere sahip olma güdüsü gerisinde maddi gücü de barındırır. Bir de olaya para ekonomisi boyutuna bakıldığında, güç sahibi olan kişilerin elde etme güdüsü ile şekillenen (Rotschild koleksiyonu gibi) ve buna aracı olan Christie's (New York) veya Sotheby (Londra) gibi öne çıkan eser satışı yapan müzayede evlerinin işlevleri ve esere değer biçme yetisi ile bu pazarın nasıl hareketlendiğinin farkında olunması gerekir (Figür 1).

Bu eser gruplarına Karun Hazinesi, Elmalı defnesi gibi örnekler verilebilir. 1965-68 yılları arasında, Uşak'ın Güre Bucağı yöresinde Toptepe, İkizdere, Aktepe, Basmancı tümülüslerinden köylüler tarafından ilkel yöntemlerle yasa dışı kazılarla çıkarılan MÖ 6. yüzyıl Lidya-Pers eserlerinden oluşan 363 parçalık görkemli Karun Hazinesi'nin bulunuşu, New York'a kaçırılışı, Metropolitan Sanat Müzesi'nde sergilenmesi ile Federal Mahkeme aşamalarını da kapsayan 25 yıllık geri getiriliş öyküsünü içeren deneyimde kaçakçılığı önleyecek olan metinler değil, bu 25 yıllık süreçte yaşananlardır. Ülkemizde medyanın belge niteliğinde çalışmaları da yurt dışına çıkarılmış bazı eserlerin ülkemize yeniden kazandırılması ile ilgili kayda değerdir (Figür 2).

Figür 1: British Museum, Londra Rotschild Koleksiyonu Vitriini. <https://www.hisour.com/waddesdonbequest-rothschild-collection-british-museum-36995/> 28/6/2022

Figür 2: Karun Hazinelerinden Denizati Broş, Uşak Müzesi Arşivi. <https://aktuelarkeoloji.com.tr/kategori/blogyazarligi/kanatli-denizati> 28/6/2022

Kaçakçılıkla İlgili Alınması Gereken Önlemler

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bu konuda gerekli önlemleri almış ve mevzuatı yayınlamıştır. Bu kapsamda Kültürel Mirasın Korunması ilkeleri kapsamında ülkemizde orta eğitimden başlayarak Taşınır ve Taşınmaz Kültür Varlıklarını koruma dersleri kapsamlı ele alınmalı zorunlu dersler kapsamına alınmalıdır. Üniversite-kamu ilişkisi ilk-orta eğitimden başlayarak müze eğitimi ile güçlendirilmelidir. Orta eğitimde öğretmen eğitimi önceliklendirilerek öğrencilere doğru bilgileri sunacak bilinç öne çıkarılmalıdır. Müze yetkililerinin iş tanımları gözden geçirilmeli ve üstlerindeki bürokratik iş yükleri hafifletilerek kendi uzmanlık alanlarında müze eğitimi ve geçici sergilerle kamu ile ilişkileri güçlendirilmelidir. Bu kapsamda Üniversitelerde Müzecilik Programları açılmalı ve Üniversite-Müze işbirliği belli bir protokolle sağlanmalıdır.

Müzedede eğitim ve öğretim eğitim müfredatının bir parçası haline gelmelidir (Tekkök Karaöz, 2020). T.C. Milli Eğitim Bakanlığı bu kapsamda 2019'da müzeleri sahici öğrenme ortamları olarak göreyerek hem öğretmen hem öğrenci eğitiminde farkındalık yaratacak olan müzedede eğitim programlarına yasa ile öncelik vermiştir. Ülkemizin 2023 hedefleri kapsamında ele alınan bu yaklaşımda esas, okulların bölgelerinde bilim merkezleri oluşturmak, müzeler, sanat merkezleri, teknoparklar oluşturup ve üniversitelerle iş birliklerinin artırılması bu sayede öğrencilere bireysel gelişim ve farkındalık sağlanmasıdır (Topal 2021, 165).

Arkeolojik Etik ve Kültür Mirasını Koruma Bilinci

Arkeolojik etik kavramı, 19. yüzyıl sonlarında yapılan kazılarda henüz bilinmeyen bir kavram olsa da, arkeoloji bilimine ve eski esere bakışın farklı geliştiği çağdaş dünyada, özellikle de değişen coğrafyalar ve sınırlarda belgelenmesi gerekli olan kültürel mirasın korunma kriterleri açısından öne çıkan bir kavram ve uygulama zinciri olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekkök Karaöz, 2016). 2. Dünya Savaşı sonrası UNESCO'nun kültürel mirası korumada saptadığı kriterler ve ülkeler bazında korumaya ilişkin esaslar ve kriterlere 21.yüzyılda yeni maddeler ekleme zorunluluğu ortaya çıkarmıştır. 1970 UNESCO Konvansiyon Kararları ve bunun ardından dünya ülkelerinde terör ve savaşa bağlı korunması etik açıdan önemli olan arkeolojik eser, müzeler ve arkeolojik alanlarla ilgili Konvansiyon kararlarının en önemli maddelerinden biri olan 7. maddede öngörülen, "kültürel mirasın ait olduğu topraklara dönmesi" kriteridir. Madde 13 ise, 7. madde konusunun belli kanun hükümlerine uygun şekilde yürütülmesini önerir. Söz konusu kararların 9. maddesinde de ülke dışına çıkarılan eserlerin kontrolü konusun-

da alınması gereken önlemler sıralanır. Belli bir coğrafyanın üzerinde yaşamış kültürlerle ait somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması, gelecek kuşaklara aktarılması ve korunması konusunda oluşturulan koruma tedbirleri üzerine yazılar yazılmış, kanunlar çıkarılmış olsa da, konu ne yazık ki, 21. yüzyılın önemli sorunlarından biri olmaya devam etmektedir (Unesco Convention Rules, 2021).

Koleksiyonerler, antikacılar aracılığıyla "değer biçilen" ürünler "kime" aittir? Bu eserlerin "para karşılığı" olabilir mi? Bu soruların yanıtı, kanunlardan ziyade vicdan ve etik değerlerde aranmalıdır.

UNESCO kültürel mirasın korunması konusunda akademik çevrelerden de destek istemiştir. Ama görünen bu konudaki girişimlerin birçoğunun pek uzun ömürlü olmadığıdır.

Örneğin, İngiltere'de 1996'da aralarında Colin Renfrew da olduğu bir grup tarafından

Cambridge Üniversitesi, McDonald Enstitüsü Arkeolojik Araştırmalar biriminde kurulmuş olan Illicit Antiquities Research Centre (IARC) 2004'te Avrupa Arkeolojik Miras ödülüne layık görülmüştür. 2007 Eylül ayında kapatılmıştır. Benzer biçimde Culture Without Context adlı internet gazetesinin en son sayısı da 2006'da çıkmıştır. Bugün İngilizler'in Orta Doğu'da sürdürdükleri projeleri de içeren internet erişimli bir sayfa ile etkinliklerini oldukça limitli bir şekilde gözlemlemek mümkündür6.

Irak Müzesi'nin 2003'de Yılında Yağmalanması

170 bin tarihi eserin bulunduğu Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi'nin 2003'te yağmalanması sonrasında insanlığın binlerce yıllık ortak kültürel ve tarihi mirasının yok olmasına göz yumulmuştur. Mezopotamya kültürlerinin; Asur'un, Babil'in, Sümer'in en önemli eserlerinin yer aldığı, depolandığı, dünyadaki en zengin müzelerden biri olan müzedeki Ninova, Babil kenti kazılarında gün ışığına çıkmış eserler, Sümerlere ait heykeller, Ur ve Akad kral mezarlarından çıkan eserler, Asur rölyefleri ve 5 bin yıllık çivi yazısı tabletler dışında ilk yazılı kanun metni sayılan Hammurabi Kanunları'nın bir parçasının da tahrip edildiği belgelenmiştir. Irak Ulusal Müzesi'nin 30 yıllık güvenlik görevlisi Muhsin Kadim: "Askerler kente girdiklerinde 'gelin burayı koruyun' dedim. Aldırmadılar. Ertesi gün de yağma başladı" şeklinde çaresizliğini dile getirmiştir. Müze Müdürü Nabhal Amin ise, "Milyonlarca dolar değerinde binlerce yıllık tarih yok edildi. Biz bombaya karşı önlem almıştık, yağmaya değil. Kapıya iki asker, bir tank dikilseydi böyle olmazdı. Bu yağmanın sorumlusu hiç kuşkusuz ABD'dir" demiştir.

Bağdat'ta yağma sürerken dönemin ABD

Dışişleri Bakanı Colin Powell, bir açıklama yaparak "onarırız" demiş, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld

ise yağmalama hakkında “Özgür insanlar suç işlemekte özgürdür. Şimdi Irak’ta savaşla özgürlük arasında bir düzensizlik var. Zaten özgürlük düzensiz bir şeydir” gibi bir ifade ile tahribata duyarsız kaldıklarını ifade etmişlerdir. ABD’nin bölgede başlattığı 1.Körfez Savaşı’nda da 1991’de pek çok höyük üzerinde Irak’a ait uçaksavarlar bulunduğu gerekçesiyle bombalanmıştır.

Irak’taki Eserler Hakkında Basın Görüşleri

Art News’un 1 Temmuz 2003 haberinde “ABD hiç çekmeden Ur Zigguratlarını 1991’de vurdu, hiç bir şey denetlenmiyor.” diye yazmıştır, buna karşılık “ABD ve İngiltere UNESCO’nun denetimlerini engelliyor” şeklinde Prof. Dr. Hayat Erkanal bu savaşta da pek çok höyüğün ve tarihi eserin ABD tarafından bombalanmış olabileceğini, bu eserlerin akıbetinin de meçhul olduğunu belirtmiştir. Körfez Savaşı’ndan sonra Irak’tan kaçırılan eserler, İngiltere ve Amerika’daki müzayedelerde satılmıştır. Interpol Irak’tan çalınan 21.000 eser için bir veri tabanı oluşturup eser kaçakçılığını önlemeye çalışmış olsa da halen bazı eserlere erişim mümkün olamamıştır.

İngiltere ve ABD, 1954’te Hollanda’nın Lahey kentinde imzalanan “Silahlı Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunması” konvansiyonuna katılmadığı için, Irak’ı işgalleri sırasında kültürel mirasın zarar görmesinden uluslararası düzlemde hiçbir şekilde sorumlu sayılmamışlardır (Çokişler, 2019, 56, dipnot, 2). 1954 tarihli “Lahey Silahlı Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunması Sözleşmesi”nde kültürel mal kavramı “kaynak ve sahiplerine bakılmaksızın insanlığın ortak kültür mirası için önemli taşınır ve taşınmaz malların tümü” şeklinde tanımlanmıştır. Sözleşme tarihi, sanatsal anıtlar, sanat eserleri, arkeolojik alanlar, el yazmaları, kitaplar ve diğer sanatsal, tarihi veya arkeolojik objeler ve bilimsel koleksiyonlar ve arşivler özellikle belirtilmiştir. 1954 tarihli bu ilk tanımdan sonra, özellikle UNESCO önderliğinde hazırlanan diğer uluslararası metinlerde, koruma altına aldığı alanlar aynı kalmakla birlikte, “kültürel mal” tanımı yerine “kültürel miras” da kullanılmaya başlanmıştır. Dikkat çekici bir nokta da Uluslararası Lahey Sözleşmesi’ne Türkiye’nin 1965 yılında, Irak’ın ise Körfez Savaşı’ndan sonra 1999’da imza atmasıdır.

Birleşmiş Milletler, silah denetçisi Hans Blix ve beraberindeki heyet, savaştan önce Irak’ta kimyasal nükleer ve biyolojik silah izi ararlar. Savaş sonrası Birleşmiş Milletler ve UNESCO tarafından oluşturulacak bir ekiple kültürel miras tahribatı da saptanmalıydı, ama yapılmamıştır.

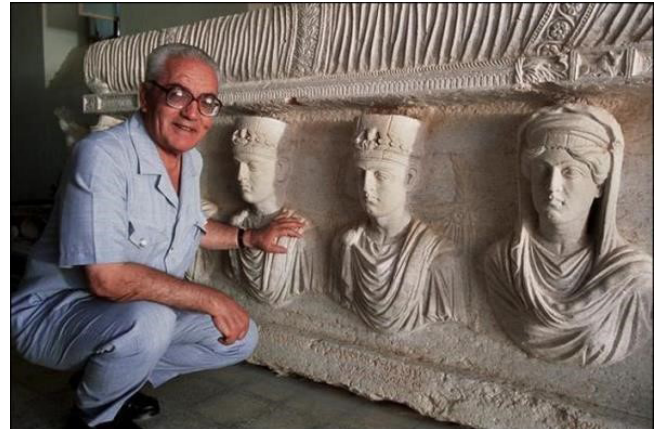
Bağdat’taki Irak Ulusal Müzesi’yle birlikte Musul ve Tikrit’teki müzelerin de yağmalandığı bilgisine erişilmişse de batılı gözlemciler Irak halkının yoksul olmasından dolayı

yağmalamayı halkın yaptığı üzerine odaklanmışlardır. Müzeleri yağmalayan

Iraklılar eserlerle ilgili oluşan pazar nedeniyle bu eserleri satabileceklerini düşünmüş olmalıdırlar ve buna göz yuman Amerikan askerleri de bu eserleri bir şekilde almış olabilirler (Tekkök Karaöz, 2016, 281).

Suriye’deki Eserlerin Kaçırılması Hakkında

Benzer bir durum Suriye’de yaşanmıştır. Birleşmiş Milletler, UNESCO’nun Dünya Kültürel Miras listesinde olan Palmyra antik kenti Mayıs 2015’te IŞİD (Irak Şam İslam Devleti)’in denetimine geçmiştir. Suriye ordusunun antik kent Palmyra’yı IŞİD’in elinden geri almasının ardından tarihi eserler yaklaşık bir yıl boyunca Mayıs 2015’ten Mart 2016’ya dek IŞİD’in elinde kalmış, bu bilgiyi Suriye Müzeler ve Tarihi Eserler Genel Müdürü, Maamun Abdülkerim vermiştir. Bu süreçte eserleri korumak isteyen 82 yaşındaki Halid Esad’ın başının IŞİD militanları tarafından kesilmesi ve bedeninin de Palmyra’daki antik Roma sütunlarına asılması savaş döneminde ciddi önlemler alınmasının gerekliliğini gözler önüne seren acı bir örnektir.12 (Figür 3)

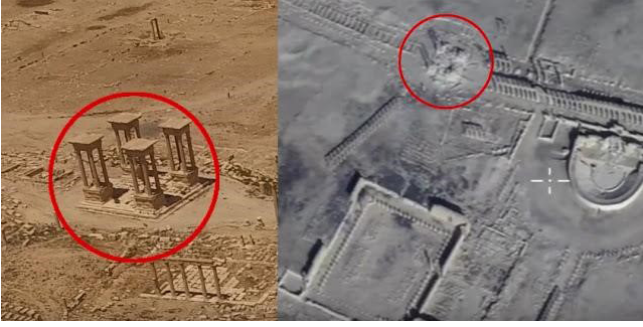

Figür 3: Arkeolog Halid Esad Palmyra eserleriyle.
Kaynak:<https://arkeofili.com/palmira-antikentini-korumak-ugruna-olen-arkeolog-halid-esad/>
30/3/2022

Bu süreçte yaşanan yıkımın boyutu uydu görüntüleriyle tespit edilmiştir. Antik kentin önemli yapılarından biri olan taş platformlar üstüne oturtulmuş 16 adet sütundan oluşan Palmyra Zafer Takı Kapı (Tetrapylon) girişi 4 Ekim 2016’da IŞİD tarafından bombalanmıştır.

Bombalama sonrası yapının sadece dört sütunu ayakta kalmıştır. Septimius Severus (MS 193-211)’un kenti ziyaretinde imparatoru onurlandırmak için yapılmış olan bu giriş kentin sembolü olmuştur ve kent 1980’de UNESCO tarafından Dünya Kültür Listesi’ne eklenmiştir (Figür 4).

Fotoğraflar ayrıca Roma tiyatrosunun sahne bölümündeki anıt ve heykellerin de büyük hasar gördüğünü göstermektedir (Figür 6).

Figür 4: Palmyra Tetrapylon, bombalama öncesi (sol) ve sonrası (sağ), Roma Tiyatrosu (sağda).
Kaynak:<http://www.arkeoloji.biz/2017/03/palmyra-antik-kenti-tiyatro-bomba-isid.html> 22/4/2022

2x104 metrelik meydanın ve ana sütunlu caddenin güneybatısında yer alan tiyatronun ön cephesi kuzey-kuzeydoğu doğrultusunda kentin büyük caddesi Cardo Maximus'a doğru bakmaktadır. Tiyatronun ana girişleri olan aditus maximi'nin genişliği 3.5 metredir, 23.5 metrelik taş döşeli orkestra 20.3 metrelik çapa sahip dairesel bir duvarla sınırlanmıştır (Figür 5). Tiyatronun valva regia denilen merkez kapısının tamamen yıkılmış olduğu görülmektedir. (Figür 4 sağ).

Figür 5: Palmyra, Roma Tiyatrosu yıkımdan önce, solda Tetrapylon. <http://www.arkeoloji.biz/2017/03/palmyra-antik-kenti-tiyatro-bomba-isid.html> 22/4/2022

Palmyra Tiyatrosu yıkımdan önce

Figür 6: Palmyra, Roma Tiyatrosu yıkımdan önce, ve sonra. <http://www.arkeoloji.biz/2017/03/palmyra-antik-kenti-tiyatro-bomba-isid.html> 22/4/2022

Palmyra'nın Bel ve Baal Shamin tapınaklarının da yok edilmesi ve arkeolog Khaled al-Assaad'ın antik eser deposunu koruma çabası karşısında işkence ile öldürülmesi sonucu UNESCO'nun başkanı Irina Bokova bu ölümün ve eserlerin yok edilmesinin savaş suçu olarak kabul edilmesini önermiştir. Tarihi eserlerin

IŞİD'e maddi kaynak olarak yarar sağladığı konusu basında yer almıştır. Irak'ta ve Suriye'de yağmalanan tarihi eserler Ortadoğu'daki terör grupları için uzunca yıllar maddi kazanç kapısı olmuştur. Yasa dışı uyuşturucu ve silah ticareti gibi kültürel eserlerin satışı da tüm ülkelerin önlem paketlerinde ol-

ması gereken kanunlarla sonlandırılması gereken bir konudur. Nitekim Phoenix Ancient Art müzayede evi 11 Mart 2017'de sayfasına Palmyra'dan bir mezar şelini satışa çıkarmıştır¹⁴. 1960'larda özel bir koleksiyondan satışa çıkarılan bu eserler hakkında Birleşmiş Milletler'in 12 Şubat 2015'te 2199 Nolu kararında belirttiği üzere ve Suriye'den 12 Mart 2011'den sonra çıkan hiçbir eserin satılmayacağı maddesine göre satılmamalıdır. Aynı şekilde Birleşmiş Milletler tarafından 23 Mart 2017'de alınan 2347 sayılı karar gereği de kültürel mirasın korunmasını özellikle Irak ve Suriye'de IŞİD, El Nusra, El Kaide gibi grupların tahribatına uğrayan kamuya açık (müze, kütüphane gibi) veya dini, tarihi binalar ile arkeolojik alanların tahribat ve yağmalanmasının önüne geçmek için önlem alınmasını içerir (Rose, 2021).

Buna rağmen 2017'de Palmyra'dan bir eser Lübnan'da 1960'larda bireye kayıtlı özel koleksiyoner belgesi ile satışa sunulmuştur (Figür).

European Community - Cultural Goods	
1. Holder's Name (Name and address)	
2. Holder's Telephone Number	
3. Holder's Signature (Name and address)	
4. Quantity of Reproductions or Temporary Use	
5. Number of Copies of Reproductions	
6. Description of Cultural Object or Object	
7. Description in Terms of the Annex to the Regulation (2001 No 1418) Category of the Cultural Goods	
8. Estimated Value	
9. National Value	
10. Criteria to be used for Identification	
11. Material	
12. Other Characteristics	
13. Artist, Period or Place	
14. Medium or Technique	
15. Previous or Subsequent Owners	
16. Date of Acquisition	
17. Date of Transfer	
18. Date of Completion	
19. Date of Issuance	
20. Date of Renewal	
21. Date of Expiry	
22. Date of Cancellation	
23. Date of Revocation	
24. Date of Transfer	
25. Date of Return	
26. Date of Destruction	
27. Date of Other	
28. Date of Other	
29. Date of Other	
30. Date of Other	
31. Date of Other	
32. Date of Other	
33. Date of Other	
34. Date of Other	
35. Date of Other	
36. Date of Other	
37. Date of Other	
38. Date of Other	
39. Date of Other	
40. Date of Other	
41. Date of Other	
42. Date of Other	
43. Date of Other	
44. Date of Other	
45. Date of Other	
46. Date of Other	
47. Date of Other	
48. Date of Other	
49. Date of Other	
50. Date of Other	

Figür 7: Phoenix Ancient Art 2017'de satışa sunduğu Palmyra'dan eser. <https://marketmassdestruction.com/tag/phoenixancient-art/> 22/4/2022

Almanya'nın Federal Emniyet Teşkilatı (BKA) bünyesinde kültürel varlıkların korunması konusunda çalışmalar yapılsa da çok yetersiz kalmaktadır. IŞİD'in yasa dışı ticaretten aldığı pay Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi'ne 2016 Kasım ayı ortasında sunulan raporda IŞİD'in mali kaynaklarında tarihi eserlerin yağmalanmasından elde edilen gelirlerinin üçüncü sırada gelmesi dikkat çekicidir. Bu eser ticareti şimdiye kadar yapılandırılmış çok daha sistemli ve organize bir şekilde yürütülmektedir. Kimi zaman eserleri çıkartmak için kazıların buldozerle yapıldığı da görülmektedir. Arkeolog Neil Brodie bu trajediyi şu şekilde özetlemiştir: "En iyi bilgilere doğrudan olay mahalinde ya da uydudan çekilmiş fotoğraflarından ulaşmak mümkün. Her yer resmen ay yüzeyi gibi kraterlerle kaplı. Raporlarda Irak'taki bazı alanlarda küçük çukurlar değil çok derin oyuklar olduğu kaydediliyor.

Hatta bunların tünellerle birbirine bağlı oldukları belirtiliyor. Yani bazı arkeolojik noktalara çok büyük hasar verilmiş

durumda. Sadece şöyle bir bakmak bile zararın büyüklüğünü anlamaya yeter.” .

Söz konusu yasa dışı ticaretin boyutlarıyla ilgili bilgi vermek oldukça zordur, bunun nedeni bu eserlerin çoğunun kökeniyle ilgili herhangi bir belge olmadan satışa sunulmasıdır, hatta birçok eserin açık arttırma ya da galerilere hiç uğramadan özel koleksiyonlarda yerini almasıdır. Brodie'nin de ifade ettiği gibi, son 20 yılda sadece

Irak'tan kaçırılan eserlerle özel koleksiyonların oluşturulduğu bilinmektedir.

Asıl sorun, bu tip kaçak kazılarla arkeolojik bulguların tümünden zarar görmesidir. Çünkü arkeolojik eserler çıkarıldıkları noktalarda kendi kültürel belleği ve konumuyla bulunur. Bu bağlam arkeologlar için çok değerli veriler içerir. Kaçak kazılar bu belleğe zarar verir. Define avcıları obje bazlı düşündükleri için yaptıkları kazılarla bir ülkenin kültürel kimliğine en kötü saldırıyı gerçekleştirirler. Hannah McGivern, Art Newspaper, Museums and Heritage editörü 5 Aralık 2016'da İsviçre Geneva Freeport'da 2009-2010 yılları arasında saklanan Libya, Yemen ve Palmyra'dan dokuz eserin Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden getirildiğini ve yasa dışı olmaları nedeniyle dava sürecinde bu eserlerin Geneva'daki Musée d'Art et d'Histoire'de sergilendiğini yazmıştır(Figür 8)

Dünyada suç teşkil eden bu konunun, eserlerin bu tip mekanlarda sergilenmesinin yanlışlığı veya hala takas edilmesine göz yuman bir sistemin olduğu açıktır.

Figür 8: Geneva'daki Musée d'Art et d'Histoire'de sergilenen eser.

Almanya kültürel varlıklarla ilgili uygulamaları daha denetimli hale getirme kararı almasına rağmen Federal Hükümetin Kültür ve Medyadan Sorumlu Devlet Bakanı, Monika Grütters'in sunduğu yasa tasarısı sadece kökenine ait açık şekilde belgelenmiş ve bulunduğu ülkeden çıkışı onaylanmış tarihi eserlerin satışının yapılabilmesine imkan sağlamaktadır. Berlin'de 11 Aralık 2014'te yapılan "Kültürel Miras Tehdit Altında" adlı konferansta Suriye, Irak ve Mısır'ın da aralarında bulunduğu ülkelerden kaçırılan tarihi eserlerin yasa dışı yollarla satışının nasıl önüne geçilebileceğini tartışılmıştır.

Yaşanan en büyük sorun söz konusu kaçakçılığın tüm insanlık için çok önemli bir tarihin bilgisinin kaybına neden olmasıdır.

Berlin Müzesi müdürü Marcus Hilgert'in yaptığı açıklamada etik açıdan bunun kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Ancak uluslararası takiple yaşadığı yollardan eserlerin satışının önüne geçilebileceğini de eklemiştir.

Ukrayna'da yaşanan dram benzer problemleri gündeme getirmiş Rus askerleri tarafından ülkede 10 kültürel miras alanı ve 48 dini alan yok edilmiştir. Basında yaşanan bu dramın kültürel mirası da yok etmeye yönelik tavrı basında son 6 aydır yer almaktadır. Irak ve Suriye'de olduğu gibi Ukrayna'da da müze personelinin eserleri koruma çabası kayda değerdir. Melitopol Yerel Tarih Müzesi'nden İskit altın eserlerinin çalındığı bilgisi dışında bu bölgeden 2020 yılından beri eser kaçırılan bir grubun yakalanması ile ilgili haberler basında yer almıştır. Ukrayna Başkanı Volodymyr Zelensky'nin "İşgal güçleri kültür, eğitim ve insanlığın düşmanlarıdır" ifadesinde özetlenebilecek bu eylemlerin dünyanın hiç bir coğrafyasında kabul edilemeyeceği açıktır.

Sonuç

Kültürel mirası korumada özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası alınan önlemler ve UNESCO'nun (United Nations Educational,

Scientific and Cultural Organization) altında bir birim olan Birleşmiş Milletler 6 Kasım 1945'de kuruluşunu ve hedeflerini hatırlamak gerekir. Tüm coğrafyalarda Uluslararası kanun ile belirli güvenliği tahsis etme ve bölgede kalkınmayı sağlayarak insan haklarını da gözetme hedefleriyle kurulan bu organizasyonda 51 ülke ile birlikte yer alan ülkemiz UNESCO tarafından öne sürülen eğitim, doğal bilimler ve sosyal ve beşeri bilimler, kültür, iletişim ve informasyon hedeflerini sürdürmektedir.

UNESCO tarafından desteklenen kültürel mirası koruma ve Dünya Kültürel Miras alanlarını belirleme ve koruma altı-

na alma misyonu 2021 itibariyle 1000 üstünde alanı koruma planı ile sürmektedir. Ülkemizde de bu kapsamda T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı koruma yasaları No.2863 (1983) onun 5226 maddesiyle (2004) değişikliği ile yapılan hukuksal düzenlemeler Anayasa'nın 63. maddesiyle Kültür ve Tabiat Varlıklarının ve Değerlerinin korunması esası ve bu amaçla destekleyici ve teşvik eden tedbirler sürmektedir. Sosyal haklar ve ödevler bölümünde bu koruma devletin görevidir.

Ayrıca savaş alanlarında kültürel mirası korumaya yönelik örgütlenmede Arkeologlar Derneği gibi STK'ların da rolü büyük olacaktır (Rose, 2007,140-141). Bu örgütlenmede bölgede kontrolü sağlayan askeri güçlerle bağlantılı çalışmanın önemi büyüktür (Rose, 2007, 143,dipnot 9). Bu kapsamda arkeoloji müzelerinde bulunan eserlerin depolama koşulları iyi olmadığı için farklı bir yere depolama veya sergileme amaçlı götürülmesi konusunda oluşturulacak yeni mevzuatların önüne geçilmelidir. Uluslararası kaçakçılık örgütlenmesinin oldukça yoğun ve organize olduğunun bu çalışmadaki örnekleri bu konuda da T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın hassas davranması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Çokişler, E. (2019). Silahlı Çatışmalar Sırasında Kültürel Malların Korunması Rejimi: Tarihsel Gelişimin Analizi. Uluslararası İlişkiler, Cilt 16, Sayı 61, 55-74.
- Goethe, von W. (2021) The Complete Works of Johann Wolfgang von Goethe, Introduction to the Propylaen (1798), Strelbytskyy Multimedia Publishing, E-Kitap.
- Rose, C. B. (2007). Talking to the Troops about the Archaeology of Iraq and Afghanistan. The acquisition and exhibition of classical antiquities: professional, legal, and ethical perspectives, (Ed. R.F. Rhodes). Notre Dame, IN.: University of Notre Dame Press. 139-151.
- Rose, C. B. (2021). Archaeology Museums and War in 21st Century. Object biographies : collaborative approaches to ancient mediterranean art. Houston: Menil Collection. 243-257.
- Rush, L. (2012). Working with the military to protect archaeological sites and other forms of cultural property. World Archaeology, Vol.44, N.3. 359-377.
- Tekkök Karaöz, B. (2016). Değişen Coğrafyalar ve Arkeolojik Etik Kavramı. Kaunos ve Akdeniz Dünyası Ticareti. 50.Yılında Kaunos/Kbid, (Eds. A.Diler, S.Özen,U.Çörtük, M.Doyran, B.Özen Kleine, S. Akerdem, O. Özer, Y. Say Özer). Muğla, 282-284.
- Tekkök Karaöz, B. (2020). Müzeler pandemi Sonrası Nereye Gidiyor?. Parlamento Dergisi, Haziran: 76-77.

Toker, A. G. (2013). 15 Kasım 1965 Tarihli Hukuki veya Ticari Konularda Adli ve Gayri Adli Belgelerin Yabancı Memleketlerde Tebliğine Dair Lahey Sözleşmesi Uyarınca Tebliğat Yapılması. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 13, Sayı: 2, 2011, 107-152.

Topal, M. (2021). 2023 Eğitim Vizyonu Belgesiyle 11. Kalkınma Planı'nda Eğitimle İlgili Hedeflerin Karşılaştırılarak Değerlendirilmesi, AJER - Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi 2021, 6(1), 156-195.

Unesco Convention Rules (2021), <https://whc.unesco.org/en/guidelines/9/11/2022>

Winckelmann, J.J. (2006) History of the Art of Antiquity, Texts and Documents, (çev.H.F.Mallgrave) Getty Research Institute Publications:Los Angeles.